

V. GRINAVECKIS

PRIEBALSIŲ *j*, *v*, *n* IŠNYKIMAS, PRIDĖJIMAS IR ĮTERPIMAS
ŽEMAIČIŲ TARMĖSEa) *j* išnykimas, pridėjimas, įterpimas

j išnykimas. Visose žemaičių tarmėse, išnykus trumpiesiems žodžio galo balsiams ir *-e* < **én*, *j*, atsidūręs gale, irgi išnyksta, jei eina po ilgojo balsio ar dvibalsio, pvz.: *júo* || *júo* || *jô* ~ *jója*, *síe* || *sê* ~ *sėja*, *jáujuo* || *jáujo* ~ *jáujoje*, *žėmte* || *žėmte* || *žėmė* ~ *žėmėje*, bet po trumpojo balsio *j* nėra išnykęs, pvz.: *vėi* ~ *vėja*, *dalėi* ~ *dalija*.

j minėtais atvejais jau yra išnykęs Mažvydo Katekizmo tarmėje¹: *bazniczio* 11₆ ~ *bažnyčioje*, *diena* 55₁₀ ~ *dienoje*, *walio* 12₁₂ ~ *valioje*, *walia* 67₄ ~ *valioje*, *malane* 47₁₅ ~ *malonėje*, *karaliau* 63₅ ~ *karaliauja*.

ia kam. vardažodžių vns. vard. galūnėje, iškritus trumpajam *a*, yra išnykęs ir *j*, pvz.: *krāus* ~ *kraūjas*, *nāus* ~ *naūjas*, *vies* ~ *vėjas*.

j taip pat išnyksta (su visu skiemeniu) ir žodžio viduryje (sudurtiniuose žodžiuose) prieš priebalsį: *kûogālvē* ~ *kógalviai* < *kojagalviai*, *nāusiedà* ~ *Nausėdà* (pvrd.) < *naujasėda*, *vīepūtīņē* ~ *vėpūtynė* 'vieta, kur stipriai užpučia vėjas' < *vėjapūtynė*.

Žemaičiams gretimose aukštaičių tarmėse *j*, atsidūręs atvirame žodžio gale, po senųjų ilgųjų balsių ir dvibalsių irgi išnyksta, pvz.: *gī* ~ *gýja*, *kló* ~ *klója*, *sē* ~ *sėja*, *lie* ~ *lieja*, *važ'uo* ~ *važiuoja*, *šienáu* ~ *šienājuja*; *akī* ~ *akyjė*, *galvō* ~ *galvojė*, *duobē* ~ *duobėjė*, taip pat ir žodžio viduryje prieš priebalsį: *kraūlige* < *kraujalige*, bet *naūjes* (Jurbarkas)². Šiaurinės šiaurės vakarų aukštaičių dalies vakariniame pakraštyje *j* žodžio gale irgi išnyksta kaip žemaičių tarmėse, čia pasakoma net *vēs* ~ *vėjas*, bet jau toliau į rytus *j* beišnyksta tik vienaskaitos vietininkų galūnėse ir veiksmažodžių su priesaga *-yti* es. 1. 3 as. gale³. Vidurinėje šiaurės vakarų aukštaičių dalyje (Tyruliai, Šiaulėnai...) *j* žodžio gale dažniausiai yra išlikęs, pvz.: *geriej* ~ *gerėja*, *júoj* ~ *jója*, *žuvauj* ~ *žuvauja*, *žėmej* ~ *žėmėje*, *denuōj* || *denuō* ~ *dienojė*, *vandenij* || *vandenī* ~ *vandenijė* (Tyruliai).

¹ Žr. Chr. S. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, 63, 69; J. Senkus, Pirmosios lietuviškos knygos tarmė, – LKK I 74–76.

² Žr. E. Grinaveckienė, – LKK I 164–165.

³ Žr. A. Йонайтите, Шакинский говор (автореферат), Вильнюс, 1962, 9.

Daugelyje latvių kalbos tarmių po ilgųjų balsių *j* žodžio gale taip pat yra išnykęs⁴. Žemaičiams gretimose latvių kalbos tarmėse *j* veiksmažodžių es. 1. 3 as. gale po balsių ir formose prieš *-š* dažnai yra išnykęs, pvz.: *atstā* 'palieka', *sajā* 'suvažiuoja, privažiuoja', *sējēš* < *sējējš* 'sėjėjas' (Skrunda)⁵. Po lūpinių priebalsių prieš *-š* ir žodžio gale *j* šiose latvių tarmėse taip pat yra išnykęs, pvz.: *slapš* < *slapjš* 'šlapias', *vērp* < *vērpj* 'verpia'⁶. Kai kur latvių tarmėse *j* žodžio gale iš dalies yra išlikęs, pvz.: *plāuj* 'piauja', bet *mēluō* 'meluoja' (Blīdiene)⁷.

Žemaičių tarmėse tokie kitų tarmių ir lk es. 1. *ja* kam. veiksmažodžiai, kurių kamienas yra po ilgojo balsio ar dvibalsio (išskyrus *ē*, *o*, *uo*), yra *na* kam. pvz.: *gīn*, *līn*, *rīn*; *b'l'āun*, *dž'āun* *gr'āun* || *grāun*, *māun*, *pjāun*, *plāun*, *rāun*, *spjāun*, *šāun*; *gedāun*, *kel'āun*, *skalāun*, *tarnāun*; šiaurės dounininkų ir *malōun* 'meluoja', *važ'ōun* 'važiuoja', *šlōun* 'šluoja'.

Šiuo metu žemaičiai neturi es. 1. *ja* kamieno po *ī*, *ū*, *au*.

Intarpiniai *ja* kamieno veiksmažodžiai taip pat yra perėję į *na* kamieną, pvz.: *gīn* ~ *gīna*, *līn* ~ *līna*, *rīn* ~ *rīna*. Kai kur *na* kamieną dabar turi ir tie *a* kam. intarpiniai veiksmažodžiai, kurie prieš kamieną yra turėję *l* arba *r*, pvz.: *kīlŋ* ~ *kīlna*, *skīlŋ* ~ *skīlna*, *svīlŋ* ~ *svīlna*, *šīlŋ* ~ *šīlna*, *žīlŋ* ~ *žīlna*, *bīrŋ* ~ *bīrna*, *īrŋ* ~ *īrna* (Laukuva), kitur: *kēlŋ* ~ *kīlna*; *bērŋ* ~ *bīrna* (Varniai, Pavandenė...). Šiuo atveju *na* kamienas, matyt, yra atsiradęs metatezės keliu: **kinla* > **kinl* > *kīlŋ*.

Pietryčių žemaičiai, ypač aukštaičių paribiais, atskirose es. 1. formose *ja* kam. dar yra išlaikę, pvz.: *gī* ~ *gīja*, *lī* ~ *līja*, *rī* ~ *rīja*, bet *būn*, *gr'ūn*, *pūn*, *žūn*; *gr'āun*, *pjāun*, *šāun* (Pašaltuonys).

Šiaurės vakarų aukštaičiai, prisišlieję prie pietinės žemaičių ploto dalies, es. 1. veiksmažodžių *ja* kam. turi išlaikę, pvz.: *lī* ~ *līja*, *rāu* ~ *rājuja*, *grī'bāu* ~ *grybājuja*⁸, o šiaurinė šiaurės vakarų aukštaičių dalis šiuo atveju dažniausiai vartoja *na* kam., pvz.: *gāuni*, *pūnu*, *rīn* (Šakyna)⁹, *būn*, *gr'ūn*, *pūn*, *žūn*; *gr'āun*, *pjāun*, *šāun*, *grī'bāun*; *gīn* || *gīj*, *līn* || *līj*, *rīn* || *rīj* (Šiupyliai).

Po priebalsių ėjęs veiksmažodžių *ja* kam. žemaičių tarmėse (išskyrus pietryčių pakraščius) yra perėjęs į *a* kam.: *āud* < **audja* 'audžia', *skēr* < *skiria*¹⁰. Toku būdu *ja* kam. yra išlikęs tik po trumpųjų balsių, po ilgųjų **ē*, **ā* ir (išskyrus dounininkų šiaurinę dalį) po *uo*, pvz.: *dalēj* ~ *dalija*, *ekējo* ~ *ekēju* 'akēju', *važūjo* ~ *važiuoju* (Laukuva).

⁴ Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 211.

⁵ Žr. A. Bergmane, Skrundas pagasta izloksne, – FBR XIII 101–102.

⁶ Žr. ten pat, 102.

⁷ Žr. M. Danevičs, Blīdienes pagasta izloksnes apraksts, – FBR XVI 102.

⁸ Žr. E. Grinaveckienė, – LKK, I, 164.

⁹ Žr. A. Йонайтите, Шакинский говор (автореферат), Вильнюс, 1962, 13.

¹⁰ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 89, 90.

Latvių kalboje *ja* ir *na* kam. irgi kaitaliojasi¹¹. Pažemaitės latvių tarmėse (pvz., Rucavoje) bent kurie-ne-kurie dviskiemeniai veiksmažodžiai po balsio vietoj *ja* taip pat turi *na* kam., pvz.: *aūnu*, *blaūnu*, *džaūnu*, *maūnu raūnu*, *šaūnu*¹², bet po priebalsio, o taip pat daugskiemenių *ja* kam. yra išlaikytas, pvz.: *vāku* 'renku', *mēluoju*. Kitose vietose dviskiemenių *ja* kam. veiksmažodžių perėjimas į *na* kam., atrodo, yra retesnis, pvz.: *plaūju* 'piaunu', *kaūju* 'kauju' (Blīdiene)¹³.

na-kam. žemaičių tarmėse turi ir lk veiksmažodžiai su *-va*, jei *-va* yra ėjęs po *ū*, pvz.: *būn*, *džūn*, *grūn* || *grūn*, *klūn*, *pūn*, *žūn*. Plg. daugelio kitų tarmių ir lk *būva*, *džiūva*, *griūva*, *kliūva*, *pūva*, *žūva*. Donininkų tarmėje vartojama net *stāun* 'stovi'. Po trumpojo *u* veiksmažodžių es. l. *-va* yra išlikęs: *s'ōu* ~ *siūva*.

j išnykimo žodžio pradžioje rastas tik vienas pavyzdys *ōvārs* < *jóvaras* 'drebulė' (Kretingalė, Dituva), plg. le. *jawor*¹⁴.

j pridėjimas. Žodžio pradžioje prieš *ie-* < **ē-* žemaičiai prideda *j*, pvz.: *jfemę* ~ *ēmė*, *jfestę* ~ *ėsti*. Vidurio donininkai vietoj dūnininkų ir dounininkų *ie* taria *é*, prieš kurį *j* neprideda: *ēme*, *ēd* (Priekulė); taip pat ir pietinėje bei šiaurinėje donininkų dalyje prieš *iē-* < **ē-* *j* nepridedamas: *iēd* ~ *ēda* (Saugos, Normantai). Mažvydo Katekizmo tarmėje pridėtinio *j* šiuo atveju taip pat nėra: *eme* 26₄₋₅, 13.

S. M. Slavočinskio (nuo Nemakščių) „Giesmėse“ (1646)¹⁵ pridėtinis *j*-randamas: *Iereli* I 153₁₀, taip pat ir D. Poškos raštuose¹⁶: *jemi* 20₄ ~ *ēmė*.

Visi pateiktieji faktai rodo, kad *j* prieš *ie-* < **ē* žemaičių tarmėse yra atsiradęs po **ē* > *ie*, nes tose tarmėse, kur **ē* nėra išvirtęs *ie* (vidurio donininkai), nėra ir pridėtinio *j*. Matyt, tą patį rodo ir senieji raštai. Mažvydo tarmėje, greičiausiai, tikro *ie* < **ē* nebuvo, joje nėra ir pridėtinio *j*. Tuo tarpu dūnininkų S. M. Slavočinskio, D. Poškos ir kt. raštuose pridėtinis *j* prieš *ie-* vartojamas.

Viduklės tarmėje tvirtapradžių *i+l*, *m*, *n*, *r* pirmieji sandai yra pakitę į *ie*, prieš juos žodžio pradžioje taip pat pridėtas *j*, pvz.: *jielks* ~ *ilgas* (Viduklė).

Rytiniame žemaičių tarmių ploto pakraštyje (Salopelkis, Tytuvėnai, Kiaunoriai, Kurtuvėnai, Klykoliai, Vegeriai) kartais *j* pridėdamas ir prieš *i-*, pvz.: *jiñkils* (Salopelkis), *jilgā* (Kiaunoriai).

Dūnininkų ir dounininkų tarmėse *j* yra pridėtas prie veiksmažodžio *imti* formų, pvz.: *jimte*, *jām* 'ima', *jēmė* 'imi', *jīeme* 'ēmė'. Neįprastas šiuo atveju yra *j* pri-

¹¹ Žr. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957, 178, 179.

¹² Žr. A. Abele, Rucavas izloksne, — FBR VIII 135; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 749.

¹³ M. Danevičs, Blīdienes pagasta izloksnes apraksts, — FBR XVI 102.

¹⁴ Žr. Ernst Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1962, 195.

¹⁵ S. M. Slavočinskis, Giesmės (fotografuotinis leidimas), paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1958.

¹⁶ D. Poška, Raštai, Vilnius, 1959.

dėjimas prieš *i*, *a*, *e*. Gali būti, kad *j* pridėjimą prie *imti* formų sąlygojo būtojo laiko dėsningas *j* (*jīeme*), be to, čia galėjo prisidėti įtaka ir priešdėlinių formų, kur *j* taip pat daugeliu atvejų dėsningai pridedamas, būtent po visų priešdėlių, kurie baigiasi balsiais: *prijimte*; *prijām*, *prijīeme*, *sojimte*, *sòjām*, *sòjīeme*..., bet po priešdėlių, kurie baigiasi priebalsiais, *j* paprastai nepridedamas: *apimte*, *āpēm* || *āpēm* ir *āp-jām* || *āpjām*, *āpieme* || *āpieme*, *ēšimte*, *ēšēm*, *ēšīeme*, *atimte*, *ātēm* || *ātēm*, *ātīeme* || *ātīeme*, *ožimte*, *òžēm*, *òžīeme* (Laukuva).

Ši samprotavimą remia ir tas faktas, kad donininkų tarmėse, kur būtojo kartinio laiko formos neturi pridėtinio ir įterptinio (priešdėlinėse formose) *j*, nėra jo pridėta ir prie kitų to veiksmazodžio lyčių, pvz.: *ēme* || *iēme*, *pāeme* || *pāiēme* ir *īme*, *ēm*. Tačiau šiai išvadai prieštarauja latvių kalbos Kuršo tarmių tas pats veiksmazodis su pradiniu *j*- (vietoj latvių lk *ņ*-; *ņemt*): *jeimt*, *jemu*, *jēmu*. J. Endzelynas šio *j*- nelaiko pridėtinium¹⁷. Pažymėtina, kad ir daugelyje rytų lietuvių tarmių šis žodis taip pat vartojamas su pradiniu *j*-¹⁸, todėl K. Būga manė, kad *ēmiau* < *jēmiau*¹⁹.

Vis dėlto žemaičių tarmėse *j* prie *imti* formų greičiausiai yra pridėtas. Be donininkų tarmių faktų, tai dar rodo ir senieji raštai: S. M. Slavočinskio „Giesmėse“ *j*- dar nėra: *imti* I 36₇, *imk*^o I 82₁₈, *imkites* I 125₁₈. Prieš *e* (=ie?) S. M. Slavočinskis *j*- jau rašė, taip pat *j* jo, atrodo, rašomas ir priešdėlinėse formose, pvz.: *Priieme* I 39_{a11} (kur *j* greičiausiai reiškia *i*, nes *ē* S. M. Slavočinskis paprastai žymi kaip *e*). Vėlesnių žemaičių rašytojų *j*- prie *imti* formų jau rašomas, pvz., D. Poškos raštuose: *jemans* 164₁₅ ~ *imq̄s*, S. Stanevičiaus: *jymk* DŽ 16 ~ *imk*. Mažvydo Katekizme *j*- prie *imti* nėra (*imkiet* 8₄), tačiau jo tarmė greičiausiai yra pietinių donininkų²⁰, kur ir dabar *j* nepridedamas, *imti* irgi tariamas be *j*.

E. Frenkelis *j* žodžio *imti* pradžioje lietuvių ir latvių kalbose mano esant vėliau atsiradusį²¹.

j įterpimas. Dūnininkų šiaurės tarmėse po priešdėlio ir prielinksnio *i* dėl hiato vengimo įterpiamas *j* prieš visus balsius ir dvibalsius, pvz.: *i'jėje*, *i'jāuga*, *ījūžė*, *i'jīva* ~ *i iēva*²², *i'jēžera*, *i'jūdega*. Taip pat *j* įterpiamas ir pietinių donininkų tarmėse (Rietavas, Žarėnai, Lauko Soda, Tryškiai). Šiaurės vakarų donininkai *j* po priešdėlio ir prielinksnio *i* įterpia tik prieš priešakinės eilės balsius, pvz.: *ijīeme* ~

¹⁷ Žr. ME II 110.

¹⁸ Žr. LKŽ IV 72–101.

¹⁹ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vi lnius, 1959, 172.

²⁰ V. Grinaveckis, Dėl Mažvydo Katekizmo tarmės lokalizacijos, — Kalbotyra, VI, 65–79.

²¹ Žr. Ernst Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1962, 184, 185.

²² Lk prieš žodžio pradžios *ie* visada tariamas *j* (nors ir nerašomas): *ieva*, *ieško* (tariame *jieva*, *jieško*), bet žemaičiai šiuo atveju netaria *ie* (*i'vā* || *ēivā* || *ēvā*), todėl ir *j* neprideda. Tokiu būdu žemaičių *j*, atsirandantį tarp priešdėlio ar prielinksnio ir žodžio pradžios garsų, atliepiančių lk *ie* (*i* || *ei* || *é* ~ *ie*), reikia laikyti ne pridėtinium, o įterptiniu.

lėmė / *lĩmĩ* 'truputį pasiaurinti, patraukti (drabuži)', pvz.: *ijėmę rōnkūovę* /, *ijė-
tę* ~ *lėtti* (Kartena).

Rytinėse žemaičių tarmėse, kur *j* kartais pridamas prieš *i*-, kai kada *j* ir įterpiamas prieš *i* po priešdėlių, kurie baigiasi balsiais, pvz.: *nejilgā* (Kiaunoriai), *pa-
jllses* (Salopelkis), *pajilsieli* ~ *pailsėli* (Klykoliai).

Apie Klykolius, Akmenę *j* kartais įterpiamas ir prieš kitus balsius, pvz.: *pa-
jāugāu*.

Donininkai *j* dažniausiai neįterpia, pvz.: *piēt* 'prieina', *i āusi* ~ *i aūsi*, *i ēi-
ll*, *i ōp* ~ *i ūpę* (Drėverna), bet: *ijēt* 'jeina' (Jakai), *ijāk i vėdō* ~ *jeik i vidū* (Drė-
verna).

b) *v* išnykimas, pridėjimas, įterpimas

v yra išnykęs šiais atvejais:

a) Po lūpinių priebalsių *b*, *p* (atskiruose žodžiuose), pvz.: *āpāls* < *apvalias* (doun.), *āpīnīs* < **apvīnīs*, *lābārdē* < **labvardjai* (*Labardžiai* – Šilalės ir Plungės raj. kaimai)²³.

b) Po priebalsių prieš *uo* < **ā*, pvz.: *nakūotę* < **nakvāti*, *tūorā* < **tvārā*, tur būt, ir *dūom* 'dviem' < **dvām*; taip pat ir skoliniuose: *kūolītę* 'girti' (plg. br. хвалиць, le. *chwalić*), *kūortā* 'skardinis didokas indas gerti, vandeniui semti' (plg. br. кварта, le. *kwarta*), *kūosas* 'alūnas' (plg. le. *kwās*), *sūoc* 'vestuvėse jaunųjų palydovas, pabrolys' (plg. br. сват, le. *swat*), *šūogeris* 'svainis' (plg. le. *szwagier*). Iš lk atėjusius žodžius taip pat veikia šis dėsnis, pvz.: *eikūotę* 'eikvoti', *kūo-
ttmā* ~ *kvōtymai* 'egzaminai', kai kur sakoma ir *adiūokac* ~ *advōkatas* (Klyko-
liai), pavyzdžių pasitaiko ir rašytiniuose šaltiniuose: *aytorai* 'aitvarai'²⁴.

c) Viename skolinėje prieš *a*, pvz.: *ōkātā* 'noras' (plg. br. oxbota), S. Stanevičiaus raštuose vartojama *tītoja* < *tvýloja* 'tyli ir nejuda, ramiai ko laukia su įtempimu'²⁵.

d) Žodžio pradžioje prieš *on*, *o*, *ou* < *an*, pvz.: *ōnšōs* (Lieplaukė), *ōšōs* (Seda), *ōušōs* (Mosėdis) 'vašas' < *vañšas*, *ōndōu* || *ōndū* 'vandu' < **vandō*, *ōnta* < *vān-
ta* (doun.), *ōmzdis* (Paukštakiai) || *ūmzdis* (Zastaučių k., Mažeikių raj.) < *vañz-
dis*, *ōngōs* 'tingus, rambus; atsparus, tvirtas' < *vangūs*²⁶.

²³ Panašių *v* po *p*, *b* išnykimo atvejų (doc. E. Mikalauškaitės pateiktais duomenimis) yra ir pietų dzūkų tarmėse, pvz.: *apalaīnis kočėlas*; šiose tarmėse prieš *v* kartais išnyksta ir *p*: *avilk* ~ *apvilk*, *aveřsk* ~ *apveřsk*, plg. dar *p* išnykimą po *m*: *kōms* ~ *kañpas*, *kūms* ~ *kuñpas* (Telšiai).

²⁴ Simonas Stanevyčia, Pasakėčios, Kaunas, 1948, 29₁₀.

²⁵ Ten pat, 33₁₀.

²⁶ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 420; 462; J. Balčikonis, – LKŽ I 114.

Latvijos vietovardį *Ālsunga* šiaurės žemaičiai taria *ālsōnga* < *Alšvanga*²⁷.

Donininkai ir pietryčių dūnininkai, turintys *an* nepakeistą į *on*, yra išlaikę ir pradinį *v-* prieš *an*, pvz.: *vāndō* || *vandū*, *vañšas*, *vānta*.

Rytų aukštaičiai žodį *vanduo* taip pat taria be pradinio *v*: *unduō* || *undā* || *ūnda*. Pradinio *v* išnykimo priežastis ir rytų aukštaičių tarmėse, tur būt, yra ta pati, kaip ir žemaičių: *-van-* > *vōn-* > *un-*; *v*, atsidūres prieš *o*, išnyko. Prie argumentų, rodančių, kad žodžio *ōndōu*, *unduō* pradžioje yra išnykęs *v*, prisideda ir tas faktas, kad nė vienoje lietuvių kalbos tarmėje, kur *am*, *an*, *em*, *en* nėra pakeitę pirmųjų savo sandų, šis žodis nėra vartojamas be *v-*. Be to, ir *vānta* rytų aukštaičiai taria *ū.nta* (Jūžintai).

J. Endzelynas yra nustatęs, kad vokiečiai XIII a. Latgalos vietovardžių *v* rašo kaip *f*, o Kuršo – kaip *w*. Tuo remdamasis, jis priėjo prie išvados, kad latgalių *v* tuomet buvo pučiamasis priebalsis, o kuršių – neskiemeninis *u* /=*u*/²⁸. Kuršių kalbos *v* pusbalsumas, matyt, nulemia *v* iškritimą Kuršo latvių tarmėse po *l*, *r*, pvz.: *cieris* < *cirvis* ‘kirvis’, *gāla* < *galva*²⁹, ir kitais atvejais. Greičiausiai apie tą laiką (XIII a.) ir žemaičių *v* buvo tariamas kaip *u*, todėl, *an*, *am* išvirtus į *on*, *om*, *u* dėl panašaus tarimo su *o* buvo asimiliuotas į vieną *o*.

e) Daugelyje vietų žodžio pradžioje prieš *uo* < **ā* (išskyrus vidurinę žemaičių tarmių dalį, kur *v* prieš *uo* ne tik išlikęs, bet dar ir pridedamas): *ūors* || *úors* ~ *vóras*, *óras*, *úotāks* || *uotāks* ~ *votāgas* ‘botagas’, *ūoktē* || *ūokti* ~ *vōgti*³⁰, *úovèrie* (Kartena, Lenkimai...). Apie Klykolius, Akmenę *v* prieš *uo* < **ā* yra arba išnykęs (*úokī-tē* ~ *vokiečiai*, *úovèrie* ~ *voverē*), arba tariamas kaip *u* (*uūoktē* ~ *vōkti*). Pietryčių dūnininkai *v* šiuo atveju dažniausiai yra praradę, bet kartais jis tariamas, pvz.: *uoverie* || *vuoverie*, *ūokti* || *vūokti*; lygiai taip pat čia tariamas ir pridėtinis *v*, pvz.: *uoniki* || *vuoniki*, *uōška* || *vuōškā* (Kušleikiai). Panašiai žodžio pradžios *v-* tariamas ir kitose šiaurinės pietryčių dūnininkų dalies vietose (Kelmė, Pakražantis, Salopelkis).

Apie Kiaunorius, Žalpius *v* kartais pridedamas ne tik prieš *uo* < **ā*, bet ir prieš *ū*, pvz.: *vūps* || *ūps*, *vūki* || *ūki* ‘ūkis’ (Kiaunoriai), kai kada net prieš *u* ~ *uo*; *vūga* || *ūga*, *vūc* || *ūc* ~ *ūodas*, *vūsis* || *ūsis* (Žalpiai). Pietinėje pietryčių dūnininkų dalyje (Skaudvilė, Pagramantis³¹, Žvingiai, Vainutas, Tauragė) *v* prieš *uo* žodžio pradžioje dažniau išnyksta, bet kartais jis čia yra ir pridedamas.

Reikia pasakyti, kad pietryčių žemaičių tarmėse išlikęs *v-* prieš *uo* < **ā* ir pridėtinis *v-* tuo pat atveju, atrodo, yra vienodo dažnumo.

²⁷ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 420; J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I(1), Rīgā, 1956, 23.

²⁸ Žr. J. Endzelīns, Ko mums māca Latvijas vietu vārdi par *v* izrunu? – FBR II 7–8.

²⁹ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 222–224.

³⁰ P. Jonikas, Pagramančio tarmė, Kaunas, 1939, 25.

³¹ Žr. P. Jonikas, Pagramančio tarmė, Kaunas, 1939, 25, 28.

Tur būt, tas *v*- pridėjimas pietryčių žemaičių tarmėse yra nesenas, nes S. M. Slavočinskio (nuo Nemakščių) „Giesmėse“ jo dar nerandama, pvz.: *oro* 106₂₂, *Obalu* 124₁₈, bet D. Poška jau rašo *wozragielis*³², *wotagielu*, bet *Oszkay*³³. Prie dabartinio pietryčių žemaičių žodžio pradžios *v*- išnykimo ir pridėjimo nedėsningumo gali būti prisidėjusi ir lk bei gretimų aukštaičių tarmių įtaka.

Šiaurės vakarų aukštaičių apie Vadžgirį, Šimkaičius žodžio pradžios *v* prieš *o* dažnai numetamas, pvz.: *overė*, *olungė*, *okietis*, *ōlungiškiai* ~ *Vōlungiškiai* (Raseinių raj. kaimas).

Dėsningai *v* pridedamas prieš *uo-* < **ā-* žemaičių tarmių viduryje (Šilalė, Laukuva, Varniai, Kvėdarna, Rietavas, Žarėnai, Lauko Soda, Telšiai...): *vūožis*, *vūoškā*, *vūo*, *vūonà*.

Šiaurės vakarų dounininkai vietoj kitų žemaičių *jierėlis*, *jieròks* turi *vierėlis*, *vierielis* (Kretinga, Plungė...). Daugelis dounininkų taria *v* prieš *a-* žodyje *vagòrk-lòs* ‘agurkas’ (Leckava, Laižuva...).

Viduklės tarmėje prieš *uol-*, *uom-*, *uon-*, *uor-* < *ul*, *um*, *un*, *ur* taip pat pridedamas *v*, pvz.: *vūolb* ~ *ūlba*, *vūorvs* ~ *ūrvas* (Viduklė).

Žodžio viduryje po balsių prieš *uo* priebalsis *v* yra įterpiamas, pvz.: *levūonārc* ~ *Leōnardas*, *šemāvūonc* ~ *Simāonas*, *tavūose* ~ *Taōsė* (Laukuva).

c) *n* pridėjimas ir įterpimas

Didelėje dūnininkų tarmių dalyje (išskyrus Švėkšnos apylinkes, kur yra išnykęs tautosilabinis *n* prieš *j*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, *s*, *š*, *ž* ir žodžio gale, ir pietų rytų dūnininkų pakraštį – Tauragė, Pagramantis, Gaurė, Pašaltuonys, Eržvilkas, Batakiai, Viduklė, Raseiniai, Tytuvėnai, Kiaunoriai, Šaukėnai, Kuršėnai) po ilgųjų *i*, *u* mėgstama pridėti ir įterpti *n* šiais atvejais:

a) Atvirame žodžio gale:

1. priebalsinio kamieno žodžių vns. vard.: *àkmūn* ‘akmuo’, *pi’mūn* ‘piemuo’;
2. *-/i/a-*, *-/i/u* kam. daiktavardžių vns. naud. gale: *rāgūn* ‘ragui’, *žmūogūn* ‘žmogui’;
3. prie poros prieviksnių su galūne *u* ~ *uo*: *pàskūn* ‘paskui’, *vēltūn* ‘veltui’;
4. kartais pasakoma ir *vēršūn* < *vēršū* ‘viršuje’.

b) Uždareme žodžio gale:

1. įvardžiuotinių formų vns. vardininke: *dėdīnsis*;
2. įvardžiuotinių formų dgs. vardininke: *mažīnjė*, *pėrmīnjė* (ret.);

³² Žr. Dionizas Poška, Raštai, Vilnius, 1959, 88₁₈.

³³ Ten pat, 146.

3. sangražinėse būt. k. ir būt. dažn. l. dalyvių formose: *dėrbosins* 'dirbėsis', *klāus'osins* 'klausėsis', *veiziedavosins* 'žiūrėdavėsis';

4. žodžiuose *trīns* 'trys', *jūns* 'jūs'.

c) Žodžio viduryje (atskiruose žodžiuose): *gīnsla* 'gysla', *knīngà* 'knyga', *pėnīnks* 'pinigas', *skīnsc* 'skystas', *snīnks* 'sniegas'; *glūnsnēs* (Varniai), *glūnsnis* (Kelmė, Pakražantis, Salopelkis), *būnžę* 'buožė, bežėnas' (Varniai, Laukuva). Apie Laukuvą pastarųjų dviejų žodžių su įterptiniu *n* dažniau taria vns. galininką.

K. Būga dar rašo, kad žemaičiai su įterptu *n* tarią *lunšis*³⁴ 'lūšis' (Kvėdarna, Rietavas), bet dabar tokios šio žodžio formos nepasitaikė išgirsti.

Reikia pasakyti, kad tarp išlaikyto senovinio tautosilabinio *n* (*skūnstę*, *līnstę*) ir įterptinio (*dėdīnsis*, *trīns dėrbosins*), ar pridėtinio (*ākmūn*, *pāskūn*) *n* vartojimo yra didelis skirtumas. Senovinis *n* yra vartojamas dėsningai, o naujasis tikrai kartais. Be to, ne visais aukščiau nurodytais atvejais įterptinis ar pridėtinis *n* yra vartojamas vienodu dažnumu. Dažniausiai jis sakomas b4 ir c atvejais. Taip pat ne visi tarmės atstovai vienodai dažnai jį vartoja.

Ploto atžvilgiu šis įterptinis ir pridėtinis *n* dažniausiai yra vartojamas trikampyje tarp Laukuvos, Varnių ir Tverų. Kitose vietose jis yra žymiai retesnis. Pietryčių dūnininkai apie Kelmę įterptinį *n* dažniau vartoja b4 ir c atvejais. Be to, čia *n* dar įterpiamas žodyje *meñs* 'mės'.

Po senovinių *ī*, *ū* nurodytais atvejais *n* įterpiamas ir dounininkų apie Rietavą, Plungę, Žarėnus, Lieplaukę ir kt. Dar plačiau dounininkų sakoma *knīngà*, *bažnīnčę*. Apie Plungę pasakoma *nīntis* ~ *nītys*, *jūns* ~ *jūs*, *nīnktę* ~ *nỹkti*, *nīnkštis* ~ *nỹkštis*, *špuoginīnčę* 'inkilas', *pėrnīnkštis* ~ *pėrnykštis*, *armūonīnka*, *mėlnīnčę* 'malūnas', *verūonīnka* ~ *Verōnika*.

Žemaičiai turi įterptą *n* žodyje *mōnstēs* < **māstis*, plg. aukštaičių *mostis* (< r. масть)³⁵, gal būt, dėl kontaminacijos su žodžiu *māstyti*: **māstis*+*māstīti* > *manstis*.

Žodyje *grīžtę* 'tam tikru būdu susukta linų sauja' žemaičių dūnininkų *n* yra išnykęs³⁶, matyt, dėl kontaminacijos su veiksmažodžiu *grīštę* ~ *grīžti* 'sukti, piauti daržovių lapus'. Šie žodžiai artimi ne tik skambesiu, bet ir reikšme: abu reiškia tam tikrą sukimą, susukimą. *Grīžtēs* susigiminiavimą su veiksmažodžiu *grīštę* rodo ir priegaidės suvienodėjimas. Juk kitose tarmėse (ir žemaičių) yra *grīžtė* (su tvirtagale priegaide!). Be to, rietaviškiai, žarėniškiai ir kiti dounininkai taria *grīnštę* (su išlaikytu *n*). Jų tarmėje veiksmažodis *grīžti* skamba *grēištę* – visai nepanašiai į *grīnštę*, todėl kontaminacija čia įvykti negalėjo.

³⁴ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vilnius, 1959, 59, 549.

³⁵ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vilnius, 1959, 502.

³⁶ Šis atvejis K. Būgą privertė galvoti, jog seniau visur *in*, *un* buvo denazalizuoti, o vėliau iš naujo nazalizavosi, žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, II, Vilnius, 1954, 654.

n pridėjimas ir įterpimas nėra visai naujas reiškinys. Jį jau randame D. Poškos raštuose³⁷, pvz.: *Iuns* 40₃ ~ *jūs*, *piemun* ~ *piemu* 242₃, S. Stanevičiaus pasakėčiose³⁸ *Tunjaus* 27₁₀, 29₂₆.

Pasitaiko *n* įterpimo atvejų ir latvių kalbos tarmėse, pvz.: *bazninca*³⁹.

ИСЧЕЗНОВЕНИЕ, ПРИБАВЛЕНИЕ И ВСТАВКА СОГЛАСНЫХ *j*, *v*, *n* В ЖЕМАЙТСКИХ ГОВОРАХ

Резюме

Во всех жемайтских говорах вслед за исчезновением кратких гласных и *-e* < **-én* в конце слова исчезает и *j*, следующий после долгих гласных и дифтонгов.

В начале слова *j* прибавляется перед *ie* < **ē*. В слове *jīmtē* 'братъ' *j*-, по всей вероятности, также является протетическим.

Согласный *v* исчезает после *p*, *b* (в некоторых словах), после согласных, идущих перед *uo* < **ā*, в начале слова перед *on*, *o*, *ou* < *an*, а в некоторых местах также перед *uo* < **ā*. Слово *vanduo* в тех говорах, в которых *am*, *an*, *em*, *en* произносятся с узким гласным в первом компоненте, потерял *v*-.

В части дунининкских говоров произносится вставное и прибавное (в конце слова) *n* после долгих гласных *i*', *u*'.

³⁷ Žr. D. Poška, Raštai, Vilnius, 1959.

³⁸ Simonas Stanevyčia, Pasakėčios, Kaunas, 1948.

³⁹ Žr. ME I 269.